

Sloboda i granice suda ukusa

Pregledni naučni članak

Lamija Neimarlija

Univerzitet u Sarajevu, Akademija likovnih umjetnosti

l.neimarlija@alu.unsa.ba

U ovom radu je akcent na čistom estetskom sudu koji Immanuel Kant naziva sudom ukusa. Cilj rada je sagledati slobodu suda ukusa s obzirom na komunikativnu dimenziju koju mu Kant pripisuje. U prvom dijelu rada je prezentirano Kantovo razumijevanje suda ukusa iz *Kritike moći suđenja*, tačnije, poglavlja "Analitika lijepog". U drugom dijelu rada u fokusu je Kantovo razumijevanje slobode suda ukusa. U nastavku rada je obrazložena komunikativna dimenzija suda ukusa tj. učešće u reflektivnom horizontu zajedničkog smisla prosuditelja. Razmatranje suda ukusa u kontekstu transcendentne društvenosti uvodi nas u posljednje poglavlje u kojem je pokazano da saznanje komunicirano u zajednici, u njegovoj univerzalnoj a ne konkretnoj formi, uslovljava slobodu suda ukusa.

Ključne riječi:

sud ukusa, sloboda, komunikacija, transcendentna društvenost, saznanje, razum, uobrazilja (imaginacija), subjektivno, univerzalno

Freedom and limits of the judgement of taste

Lamija Neimarlija

University of Sarajevo, Academy of Fine Arts, Bosnia and Herzegovina

l.neimarlija@alu.unsa.ba

The main topic in this paper is pure aesthetic judgement, which Immanuel Kant considers as the judgement of taste. This paper aims to understand freedom of the judgement of taste concerning communicative aspects which Kant attributed to it. The first part of this paper presents Kant's understanding of the judgement of taste in *Critique of Judgement*, more precisely in "Analytics of beauty". The second part of the paper approaches Kant's understanding of freedom of the judgement of taste. In the following chapter, the communicative dimension of the judgement of taste i.e. participation in the reflective horizon of communal meaning is investigated. The consideration of the judgement of taste in the context of transcendental sociability leads us to the last chapter which shows that knowledge communicated in a community in a universal and not concrete form conditions freedom of the judgement of taste.

Key words:

judgement of taste, freedom, communication, transcendental sociability, cognition, intellect, imagination, subjective, universal

UVOD

Nakon *Kritik der reinen Vernunft* (*Kritika čistog uma*, 1781.), u kojoj se bavi premisama naučnog saznanja i iskustva, te *Kritik der praktischen Vernunft* (*Kritika praktičnog uma*, 1788.) u kojoj obrazlaže nužne uslove moralnog djelovanja, Kant piše *Kritik der Urtaiskraft* (*Kritika moći suđenja*, 1790.), nastojeći riješiti problem filozofske zasnovanosti sudova ukusa.¹ U ovoj posljednjoj *Kritici* dokazuje jedinstven ontološki i epistemološki status sudova ukusa, smatrajući da ukus po svom izvoru nije empirijski, nego je zasnovan na apriornim principima (Gilbert & Kuhn, 1969).²

Kant smatra da je ukus “moć prosuđivanja onoga što je lepo” (Kant, 1975, p. 93),³ te u “Analitici lijepog”, dijelu *Kritike moći suđenja*, putem analize sudova ukusa nastoji utvrditi uslove da se određeni predmet nazove lijepim. “Analitiku lijepog” ovaj mislilac počinje razlikovanjem estetskog i saznanog suda, ukazujući da je u estetskom sudu predstava predmeta povezana uobraziljom⁴ sa subjektom i njegovim osjećanjem zadovoljstva ili nezadovoljstva, dok u saznanom sudu razumom povezujemo predstavu sa objektom radi saznanja. Međutim, Kant ne negira udio razuma u sudu ukusa, te radi veze sa razumom (koja će biti predmet ispitivanja narednih poglavlja ovog rada) ispituje logičke funkcije suđenja u ovom sudu.

U prvom dijelu rada su prezentovana četiri momenta koji određuju sud ukusa u navedenoj analizi. Kroz četiri odredbe (bezinteresno svidanje, univerzalno važenje bez upliva pojmova, subjektivna svrhovitost koja se odnosi na formu svrhovitosti objekta, opšte slaganje koje je subjektivno nužno) sud ukusa se diferencira od saznanog suda, suda o dobrom, kao i od empirijskog suda o lijepom.

U drugom dijelu rada Kantova karakterizacija suda ukusa kroz četiri momenta sagledana je s obzirom na pitanje slobode suda ukusa.⁵ Sloboda suda ukusa ukazuje se kao *differentia specifica* ovoga suda među drugim sudovima, tačnije u odnosu

¹ U *Kritici moći suđenja* nije riječ samo o sudovima ukusa, nego o moći suđenja u estetici i teleologiji. Estetske sudove Kant dijeli na sudove o lijepom i sudove o uzvišenom.

² Kant je smatrao da je sintetička aktivnost tj. aktivnost uma rodno mjesto nužnih postulata našeg pouzdanog znanja (Gilbert & Kun, 1969). U trećoj *Kritici* pokazuje da se i na području estetike radi o apriornim sudovima, sudovima zasnovanim na umu, a ne na iskustvu. Apriorne tvrdnje su formalne po prirodi (Makkreel, 1990).

³ Moć suđenja je za Kanta sposobnost razaznavanja da li nešto treba da se podvede pod pravilo, odnosno sposobnost mišljenja posebnog kao sadržanog u opštem (Schischkoff, 1991). Kant razlikuje dvije vrste suđenja: odredbenu i refleksivnu. Prva polazi od opšteg principa ka pojedinačnom slučaju, a druga prilikom susreta sa pojedinačnim traga za principom koji ga može objasniti. (Gilbert & Kun, 1969). Prva sposobnost odgovara razumu, dok drugu Kant analizira u *Kritici moći suđenja*.

⁴ Uobrazilja ili imaginacija (*die Einbildungskraft*) “nije prazna fantazija, nego, u širem smislu, predstava predmeta koji nije prisutan” (Eisler, 1961, *Einbildungskraft*). Kant razlikuje reproduktivnu i produktivnu imaginaciju. Reprodiktivna imaginacija povezuje predstave prema zakonima asocijacije, dok produktivna imaginacija, koja je predmet razmatranja treće *Kritike*, povezuje predstave pomoću zakona razuma, “pri čemu je i sama ‘sinteza’ imaginacije učinak razumijevanja na čulnost” (Eisler, 1961, *Einbildungskraft*).

⁵ U trećoj *Kritici* Kant nastoji pomiriti dva ranija sistema, dvije *Kritike*, dakle kauzalitet svijeta prirode i slobodu sfere moralnosti.

na sazajni sud i sud o dobrom. Ovdje je ukazano na razliku između slobodne ljepote, koju prosuđuje čist sud ukusa, i pridodate ljepote. Predstavljene su moći ljudskog uma, odgovorne za slobodu suda ukusa.

U trećem dijelu rada je pokazana važnost saznanja u sudu ukusa s obzirom na komunikativnu dimenziju koju mu Kant pripisuje. Takav uvid u apriorni princip suda ukusa omogućava diferenciranje karaktera njegove univerzalnosti u odnosu na univerzalnost sazajnog suda, te razlikovanje uloge razuma u pozicioniranju, s jedne strane sazajnog, a s druge strane estetskog suda, u univerzalni kontekst. Naposljetku je pokazano koje su konsekvence racionaliteta, odnosno komunikabilnosti suda ukusa po njegovu slobodu.

SUD UKUSA

O slobodi suda ukusa Kant u “Analitici lijepog” govori obrazlažući četiri momenta koji određuju čisti sud ukusa u pogledu kvaliteta:

1. bezinteresno sviđanje
2. univerzalno važenje bez upliva pojmova
3. subjektivna svrhovitost koja se odnosi na formu svrhovitosti objekta
4. opšte slaganje koje je subjektivno nužno.

Pri eksplikaciji prve odredbe suda ukusa Kant (1975) tvrdi: “Interesovanjem se naziva ono dopadanje koje mi povezujemo sa predstavom o egzistenciji nekog predmeta.” (p. 94). Ljepota podrazumijeva čisto posmatranje u smislu da nas ne zanima egzistencija stvari. Tu je važno šta ja iz predstave o stvari u sebi proizvodim, zanemarujući egzistenciju predmeta. Kant zbog toga razlikuje dopadanje prisutno u čistom sudu ukusa od dopadanja koje izaziva prijetnost, te od dopadanja koje izaziva dobro. Ove dvije vrste dopadanja su vezane za interes tj. realno postojanje stvari: prvi putem čula izaziva uživanje, a drugi zahtijeva pojam o predmetu da bi se sudilo o dobrom. Prijatno, lijepo i dobro označavaju tri različita odnosa predstava prema osjećanju zadovoljstva i nezadovoljstva; od ove tri vrste dopadanja samo i jedino dopadanje ukusa koje potiče od lijepog jeste nezainteresovano i slobodno dopadanje, jer nikakav interes ne iznuđava odobravanje, niti interes čula niti interes uma (Kant, 1975).

Drugi momenat suda ukusa, o univerzalnom važenju suda ukusa bez upliva pojmova, Kant (1975) izvodi iz prethodnog momenta, jer, kako kaže, ako je dopadanje koje izaziva lijepo bez ikakvog interesa onda takvo dopadanje ima osnov koji važi za svakoga. Zbog univerzalnog važenja estetski sud je sličan sazajnom, a udaljava se od empirijskog suda o lijepom. Estetski sud polaže pravo na univerzalno važenje, kao i sazajni sud, ali se njegova univerzalnost ne temelji na pojmovima, kako Kant naglašava, tu je u pitanju subjektivna opštost. U pogledu prijatnog tj. empirijski lijepog važi: svaki čovjek ima svoj vlastiti ukus. S druge strane, kada je nešto lijepo onda se očekuje da i drugi doživljavaju to isto dopadanje. Sudovi o dobrom takođe

pretenduju da važe za svakoga, ali dobro se, takođe, pojmom zamišlja kao objekat opšteg dopadanja. Kant (1975) razlikuje opštost estetskog suda od opštosti suda saznanja i suda o dobrom, jer se opštost suda o lijepom ne temelji na pojmu o objektu, nego na duševnom stanju, relaciji predstave sa osjećanjem zadovoljstva i nezadovoljstva svakog subjekta.

Treći momenat koji određuje sud ukusa je o ljepoti kao formi svrhovitosti predmeta bez predstave o nekoj svrsi. Šta je svrha u transcendentalnom smislu? - To je relacija između pojma i predmeta. Ako je pojam uzrok nekog predmeta, dakle realni osnov njegove mogućnosti, onda je taj predmet njegova svrha (Kant, 1975). U sudu ukusa se, međutim, radi o drugačijoj svrhovitosti. Nije riječ o saznanju tj. relaciji između pojma i predmeta, nego o specifikaciji refleksije koja za osnov ima formalnu svrhovitost. To znači da forma svrhovitosti određuje (uslovljava) predstavu predmeta.⁶ Ta svijest čisto formalne svrhovitosti je aktivna, za razliku od draži koja budi pažnju u predstavi predmeta, pri čemu je svijest pasivna. Kant (1975) daje primjer lijepih umjetnosti. Da li se boja i ton opaža samo čulom ili refleksijom kao pravilna igra utisaka? Od toga ovisi da li su prijatni ili lijepi. U crtežu (ako je dijelom lijepe umjetnosti) izvor zadovoljstva nije draž, prijatnost boje, nego lijepa forma. Forma nekog predmeta čula je igra (mnogih oblika, u prostoru mimika i ples ili u vremenu prosta igra mnogih osjeta) ili oblik. Pravi predmet čistog suda ukusa nije boja ili ton kao prijatnost, nego “crtež u boji i kompozicija u tonu” (p. 114).

Naposlijetku, četvrto određenje suda ukusa u “Analitici lijepog” glasi: lijepo se bez pojma saznaje kao predmet nužnog dopadanja (Kant, 1975). Lijepo stoji u nužnoj vezi sa dopadanjem. Sud o lijepom je obavezujući. Ovdje je riječ o subjektivnoj nužnosti jer podrazumijeva saglašavanje svih ljudi sa jednim sudom – kao primjerom opšteg pravila koje se ne može naznačiti: “Sud ukusa od svakoga zahteva da se sa njim saglasi, a ko oglašava nešto za lepo taj polaže pravo na to da svaki treba da odobrava dati predmet i da ga isto tako oglasi za lepi predmet.”⁷ (Kant, 1975, p. 125). Ne saglašavaju se svi sa mojim sudom o lijepom, nego bi trebali da se saglašavaju. Stoga je nužnost estetskog suda uslovljena, nije apsolutna kao kod objektivnog, sazajnog suda. U estetskom sudu zahtijevamo saglašavanje sa nama na osnovu principa koji je onima koji sude zajednički.

SLOBODA SUDA UKUSA

Ako slijedimo karakterizaciju suda ukusa u “Analitici lijepog” prvo oslobađanje suda ukusa je od interesa. Pri ocjeni ljepote važno je unutrašnje previranje koje

⁶ Ovdje je riječ o subjektivnoj svrhovitosti, unutrašnjem kauzalitetu koji nije svrhovit u pogledu nekog određenog saznanja (Kant, 1975). U trećoj *Kritici* Kantovo razmatranje “se ne odnosi na sirovi materijal koji obazbjeđuju čula, nego na ono što je već prerađeno kognitivnim sposobnostima, uključujući i imaginaciju” (Makkreel, 1990, p. 59). Priroda se promatra u formama, a ne kao sadržaj iskustva.

⁷ “Das Geschmacksurteil sinnet jedermann Beistimmung an; und, wer etwas für schön erklärt, will, daß jedermann dem vorliegenden Gegenstande Beifall geben und ihn gleichfalls für schön erklären solle.” (Kant, 2004, p. 156).

proizvodi predstavu predmeta, a ne u čemu zavisim od egzistencije predmeta. Estetski sud se zbog ove karakterizacije razlikuje od:

- empirijskih sudova o lijepom, koji su vođeni prijatnošću, odnosno ličnim sklonostima
- saznanjnih sudova i sudova o dobrom, koji podrazumijevaju pojam o stvari.

Empirijski sudovi (o lijepom) su plod slučajnosti i ličnih sklonosti te zbog toga ne mogu imati univerzalno važenje i nisu slobodni. Za razliku od njih, čisti sud ukusa iskazuje dopadanje koje se “ne zasniva na nekoj sklonosti subjekta (niti na nekom drugom prikrivenom ineteresu), već se onaj ko sudi osjeća potpuno *slobodan* u pogledu dopadanja koje posvećuje predmetu, to on nije u stanju da pronađe kao razloge dopadanja ikakve lične uslove, za koje bi se jedino njegov subjekat vezao, te ga mora posmatrati kao da ima osnov u onome što on može pretpostaviti takođe kod svakog drugog subjekta koji sudi; usled toga on mora verovati da ima razlog da svakome pripíše neko slično dopadanje” (Kant, 1975, p. 101).

Od suda saznanja estetski sud se razlikuje jer svoju opštost ne temelji na pojmovima, nego odnosu predstave predmeta prema osjećanju zadovoljstva i nezadovoljstva svakog subjekta (Kant, 1975). Estetski sud ima opšte važenje a opet je pojedinačan sud jer je u neposrednoj vezi sa osjećanjem zadovoljstva i nezadovoljstva. Sudovi estetskog opšteg važenja razlikuju se od saznanjog suda jer ne impliciraju pojam o objektu i to je mjera slobode suda ukusa. Sljedstveno tome, sud ukusa nije ograničen kauzalitetom svrha i nekim pravilom kao saznanjni sud.

Kant (1975) razlikuje subjektivnu svrhovitost suda ukusa od objektivne svrhovitosti koja je karakteristika predstave dobrog, koja okuplja i veže predmete sa određenom svrhom, pomoću pojma. Objektivna svrhovitost je ili korisnost ili savršenost predmeta. U oba slučaja je potreban pojam neke svrhe, da li spoljašnje (korisnost) ili unutrašnje (savršenost), ali u svakom slučaju ocjena objektivne svrhovitosti zahtijeva pojam o stvari, “to jest pojam o tome *kakva ta stvar treba da je*” (Kant, 1975, p. 116). Za razliku od toga, estetski sud ne zahtijeva saznanje određene stvari.

U skladu s tim Kant razlikuje slobodnu i pridodatu ljepotu. Slobodna ljepota ne pretpostavlja nikakav pojam o onome što predmet treba da bude. Pridodata ljepota pretpostavlja pojam o stvari i savršenost predmeta koja tome pojmu pripada (ljepota ljudskog bića, konja ili zgrade). Tu se dobro povezuje sa ljepotom i ometa čist sud ukusa.⁸ U čistom sudu ukusa nikakav pojam svrhe ne ograničava raznolikost u datom predmetu, naprotiv, sloboda suda ukusa je što zadržava raznolikost u posmatranju oblika.

Koje moći ljudskog uma omogućavaju slobodu sudu ukusa? “...ukus predstavlja

⁸ Kant ovu ljepotu naziva i intelektualnim dopadanjem, jer se ukus izmiruje sa umom i podvodi pod određena pravila, te na taj način može imati objektivno važenje; ali to nije prosuđivanje na osnovu čula, nego misli.

moć prosuđivanja jednog predmeta u vezi sa *slobodnom zakonitošću* uobrazilje” (Kant, 1975, p. 129). Estetska imaginacija je produktivna i autonomna, smatra Kant. Time je učinio slobodnijom od imaginacije koja je ograničena određenim objektivnim saznanjem i njegovim zakonima u *Kritici čistog uma* (Makkreel 1990). Međutim, kako jedino razum uspostavlja zakone, uobrazilja se, kao produktivna i autonomna, saglašava sa razumom pri svom djelovanju. Pojedinačno zadovoljstvo koje nalazimo u sudu koji sudi o ljepoti neke stvari produkt je slobodnog prilagođavanja imaginacije razumu (Kant, 1975). Drugačije od objektivnog sporazuma u sudovima o iskustvu, gdje pojam dovodi u vezu predstavu i određeni predmet, ali ipak, uz prilagodbu razumu, imaginacija okuplja raznovrsni materijal opažanja.

KOMUNIKATIVNA DIMENZIJA SUDA UKUSA

Kant oslobađa čisti sud ukusa ličnih sklonosti odnosno interesa i na tim osnovama ustanovljuje njegovo univerzalno važenje. Čisti sud ukusa podrazumijeva dopadanje koje možemo pretpostaviti kod svakog drugog subjekta koji sudi. To ga razlikuje od empirijskih sudova o lijepom, ograničenih na jednu ličnost. I u ukusu čula i u ukusu refleksije radi se o estetskom sudu s obzirom na odnos predstave prema osjećanju zadovoljstva i nezadovoljstva, međutim, razlika je što sud refleksije, odnosno sud o lijepom ima opšte važenje.

Univerzalno važenje suda ukusa ne potiče od pojmova, te, kako je pokazano u prethodnom tekstu, sud ukusa ne treba razum kao moć saznanja nekog predmeta; sud ukusa je oslobođen pojma stvari, takođe, nije vezan kauzalitetom svrhe i određenim pravilom kao sazajni sud. Kakva je onda uloga razuma, s obzirom na subjektivnu saglasnost uobrazilje i razuma u sudu ukusa?

Važnost saznanja odnosno prosuđivanja predmeta u sudu ukusa Kant naglašava kada tvrdi da zadovoljstvo datim predmetom ne može prethoditi prosuđivanju predmeta (Kant, 1975). Za razliku od prijatnosti, koja je vezana za egzistenciju predmeta, sud o lijepome podrazumijeva relaciju predstave sa zadovoljstvom pri čemu je posrednik razum:

Prema tome, opšta sposobnost stanja duševnosti da se saopšti u datoj predstavi, mora da leži u osnovi suda ukusa kao subjektivan uslov, i da izazove uživanje u predmetu kao svoju posljedicu. Međutim, ništa ne može da se saopšti kao opšte osim saznanja i predstave, ukoliko predstava pripada saznanju. Jer, predstava je samo utoliko objektivna i samo na osnovu toga posjeduje jednu opštu odnosnu tačku koja nagoni sve ljude da se u svojoj moći predstavljajući saglašavaju⁹ (Kant, 1975, p. 106).

Ako se vratimo subjektivnom dogovoru između uobrazilje i razuma koji se

⁹ “Also ist es die allgemeine Mitteilungsfähigkeit des Gemütszustandes in der gegebenen Vorstellung, welche, als subjektive Bedingung des Geschmacksurteils, demselben zum Grunde liegen, und die Lust an dem Gegenstande zur Folge haben muß. Es kann aber nichts allgemein mitgeteilt werden, als Erkenntnis, und Vorstellung, sofern sie zum Erkenntnis gehört. Denn sofern ist die letztere nur allein objektiv, und hat nur dadurch einen allgemeinen Beziehungspunkt, womit die Vorstellungskraft aller zusammenzustimmen genötigt wird.” (Kant, 2004, pp. 130–131).

manifestira kao estetsko zadovoljstvo, upravo razum u ovom sporazumu omogućava opštu saopštivost stanja duševnosti. Da bi iz jedne predstave kojom je dat neki predmet nastao sud ukusa “potrebni su *uobrazilja* radi povezivanja raznovrsnosti opažaja, i *razum* zbog jedinstva pojma koji ujedinjuje predstave. To stanje *slobodne igre* saznanjnih moći kod jedne predstave, kojom biva dat neki predmet, mora biti takvo da se može saopštiti” (Kant, 1975, p. 107).

Ovaj udio razuma u sudu ukusa ne treba poistovijetiti sa teorijskom ili praktičnom nužnošću. U sudu ukusa moći saznanja koje predstava stavlja u dejstvo djeluju slobodno, “jer ne postoji nikakav određeni pojam koji ih ograničava na neko naročito pravilo saznanja” (Kant, 1975). Ako možemo govoriti o pravilu u slučaju estetskog suda onda to pravilo dobiva potvrdu ne “od pojmova, već od pristupanja drugih” (Kant, 1975, p. 106). Aprioritet sudova ukusa nije pojmovan i zato se razlikuje od teorijskih i praktičnih sudova (Windelband, 1978, p. 137). Kant u sudu ukusa računa “na svim ljudima zajednički princip jednodušnosti u prosuđivanju onih formi pod kojima predmeti njima bivaju dati” (Kant, 1975, p. 120). U sudu o lijepom se radi o subjektivnom principu po kojem se na osnovu osjećanja a ne na osnovu pojmova donose odluke o dopadanju koje ima opšte važenje. Tako da moći saznanja koje predstava stavlja u dejstvo, *uobrazilja* i *razum*, djeluju slobodno jer je u osnovi čisto unutrašnje čulo i osjećanje, a ne intelekt.

U osnovi suda o lijepom je zajedničko čulo koji se suštinski razlikuje od zdravog razuma, koji se takođe naziva *sensus communis*. Zdrav razum ne sudi na osnovu osjećanja, nego pojmova, iako nejasno zamišljenih principa. Kant razlikuje zdrav razum kao vulgarno razumijevanje¹⁰ od zajedničkog čula koje je u osnovi suda ukusa (Kant, 1975). U oba slučaja se odstupa od privatnog stanovišta ka široj perspektivi zajednice, ka intersubjektivnoj perspektivi, međutim, Kantovim jezikom, zajedničko čulo je čulo *a priori*, dok je zdrav razum vulgarno razumijevanje. Za Kanta (1975), suditi o lijepom, podrazumijeva misliti iz perspektive drugih, pri čemu zanemarujemo slučajnosti koje su u vezi sa našim privatnim stanovištem. Zahvaljujući harmoničnoj igri *uobrazilje* i *razuma* na temelju *sensus communis*-a, ili kako ga Kant naziva, zajedničkog osjećanja, moguće je poistovjećivanje vlastitog dopadanja sa sudom drugih, drugim riječima, moguća je opšta saopštivost osjećanja. Oslanjamo se na sudove drugih ljudi, i to ne na stvarne, nego moguće sudove, i fokusiramo na formalne osobitosti predstave (p. 178). Utoliko je na djelu transcendentna društvenost za zdrav razum kao “reflektivni horizont zajedničkog smisla u terminima u kojima istina može biti određena” (Makkreel, 1990, p. 158). Nije riječ o društvu u smislu skupine ljudi koja se može izbrojati; ne radi se o konkretnoj zajednici, nego o sudjelovanju, svojim specifičnim duhovnim osjećanjem, u općoj duhovnoj cjelini (Grlić, 1978).

¹⁰ Makkreel (1990) smatra da “zdrav razum može usmjeriti suđenje individue ka široj perspektivi zajednice i osnova je za ono što Kant naziva proširenim modom mišljenja ili interpretacije” (p. 157). Utoliko je pretpostavka i za estetski sud.

USLOVLJENA SLOBODA SUDA UKUSA

U prethodnim dijelovima rada pokazano je da je sud ukusa slobodan od egzistencije stvari, kako od interesa, ličnih sklonosti (iako se radi o zadovoljstvu i nezadovoljstvu u sudu ukusa), tako i od pojmovnog određenja predmeta, odnosno određene svrhe i načela. Kant ne ograničava slobodu suda ukusa zato što je to pojedinačan sud i kao takav u neposrednoj vezi sa zadovoljstvom i nezadovoljstvom. Osjećanja nisu, kao što je to slučaj u empirijskom sudu ukusa, ograničavajući faktor, jer se u sudu ukusa ne radi o osjećanjima koja me ostavljaju u privatnom svijetu, nepodijeljenom sa drugima. U čistom sudu ukusa radi se o stapanju mojih osjećanja sa osjećanjima drugih, da bi moj sud o lijepome mogao biti odobren u zajednici. Dakle, razlika između empirijskog i refleksivnog suda ukusa je u tome što ovaj posljednji podrazumijeva komunikaciju osjećanja. Utoliko je djelovanje uobrazilje i razuma u sudu ukusa slobodno, jer je zasnovano na onome što Kant naziva čistim unutrašnjim čulom ili čulom a priori – *sensus communis*.

Međutim, uobrazilja u subjektivnom dogovoru sa razumom poštuje njegovu zakonitost, iako ne zakonitost u smislu određenog zakona, ali saznanje je garant opšte saopštivosti odnosa predstave i osjećanja zadovoljstva i nezadovoljstva u sudu ukusa. Pitanje je, ukoliko se ne radi o određenom pojmu koji bi ovaj postupak ograničio na neko posebno pravilo saznanja, o kakvom pojmovnom određenju je riječ u sudu ukusa.

Ako pak odredbeni razlog suda u ovoj opštoj saopštljivosti predstave treba da se zamisli samo subjektivno, naime bez nekog pojma o predmetu, onda taj odredbeni razlog može biti samo i jedino ono duševno stanje koje nalazimo u uzajamnom odnosu moći predstavljanja, ukoliko te moći dovode u vezu jednu datu predstavu sa *saznanjem uopšte*.¹¹ (Kant, 1975, p. 107)

Ukazujući na treći momenat suda ukusa, Kant objašnjava da formalna svrhovitost u igri subjektivnih moći saznanja podrazumijeva “odredbeni osnov subjektive djelatnosti u pogledu podsticanja njegovih moći saznanja, dakle neki unutrašnji kauzalitet (koji je svrhovit) u pogledu saznanja uopšte, ali koji pri tom nije ograničen na neko određeno saznanje, prema tome sadrži neku čistu formu subjektivne svrhovitosti svake predstave” (Kant, 1975, p. 111).

Subjektivna svrhovitost može imati univerzalno i obavezujuće važenje upravo zbog njene usmjerenosti na saznanje uopšte, što joj daje mjeru objektivnosti, odnosno objektivnog važenja. Saznanje i sudovi, smatra Kant (1975), “moraju biti takvi da se mogu saopštavati na opšti način, jer se inače nikada ne bi podudarili sa objektom: oni bi svi zajedno predstavljali samo neku subjektivnu igru moći predstavljanja, upravo onako kao što to zahteva skepticizam” (pp. 126–127).

Moći saznanja koje predstava u sudu ukusa stavlja u dejstvo su u srazmjeri u

¹¹ ”Soll nun der Bestimmungsgrund des Urteils über diese allgemeine Mitteilbarkeit der Vorstellung bloß subjektiv, nämlich ohne einen Begriff vom Gegenstande gedacht werden, so kann er kein anderer als der Gemütszustand sein, der im Verhältnisse der Vorstellungskräfte zu einander angetroffen wird, sofern sie eine gegebene Vorstellung auf *Erkenntnis überhaupt* beziehen.” (Kant, 2004, p. 131).

cilju saznanja uopšte, koje je osnova svakog određenog saznanja. Ako dalje pratimo konsekvence po saglasnost imaginacije i razuma u slobodnoj igri duševnih moći, imaginacija je slobodna jer se može igrati sa mogućim formama, ali pri primjeni na lijepu stvar, veže se za određenu formu. Imaginacija, u svojoj slobodi, ne narušava zakone razuma, ali može ukazivati na mogućnosti koje su u tom okviru ostale otvorene (Makkreel, 1990).

Forma objekta je ishod predstave subjekta i onoga što ta predstava u subjektu proizvodi, u saglasju sa drugim subjektima koji sude. Uslov da se učestvuje u reflektivnom horizontu zajednice prosuditelja jeste da se u predmetu ne traži prijatnost niti korisnost, nikakva određena svrha, samo svrhe forme. Subjekt se kultivira za doživljaj koji može biti odobren od svih pripadnika zajednice, za sud koji govori o ljepoti kao da ona predstavlja osobinu stvari. Ovo “kao da” podrazumijeva da se radi o formalnom, a ne egzaktnom određenju objekta. Kantovim riječima, ne radi se o stvarnoj osobini predmeta, nego o svrhovitoj formi moći predstavljanja koje se tim predmetom bave. U sudu ukusa se radi o odobravanju forme objekta u reflektivnoj operaciji specificiranja univerzalnog pravila, jer je taj sud u neposrednoj vezi sa svačijim osjećanjem zadovoljstva. Ta veza predstava nije apsolutno oslobođena objekta, ona se tiče određenja objekta ali kroz njegovu formu. To bi značilo da estetska forma ne implicira samo estetsko zadovoljstvo nego i znanje (Makkreel, 1990).

U estetskom sudu nije riječ o znanju u smislu reference na određenu stvar, nego o znanju koje je produkt pojmova razuma kao pojmova, pa sud nije unaprijed određen pravilom odnosno određenom stvari. Budući da se u slučaju sudova ukusa radi o specificiranju univerzalnih koncepata radi organizacije iskustva, o promatranju prirode u formama, a ne kao sadržaja iskustva,¹² ukus se za Kanta ne tiče svakoga, nego onih kojima je stalo do cjelokupnog poretka prirode, dakle, tiče se zajednice naučnika: “transcendentalni reflektivni uslovi objašnjeni u trećoj *Kritici* mogu se pripisati svima samo ako su zainteresirani za cjelokupan poredak stvari” (Makkreel, 1990, p. 65). Nužnost suda ukusa je, za razliku od suda saznanja, uslovljena, jer se ne odnosi na uslove svačijeg iskustva. Ukus zahtijeva transcendentalnu društvenost za zdrav razum – to je moć imaginacije da djeluje prokreativno i nepredvidivo, a opet - poštujući mjeru saznanja koje je umstvenog, a ne empirijskog porijekla, ograničava sud o ljepoti na određene forme. Estetski sud podrazumijeva znanje koje nije unaprijed određeno postojećim, nego se uvijek iznova u specifičnom slučaju uobličava kroz javnu raspravu ujedinjujući iskustvo. U zavisnosti od dijeljenog znanja univerzalnih koncepata otvaraju se mogućnosti za uobrazilju.

¹² Makkreel (1990) objašnjava: “Refleksivni sud podrazumijeva specifikaciju univerzalnih pojmova razuma kao pojmova, da bi se objekti mogli klasificirati u sistem rodova i vrsta.” (p. 57). I dalje: “U reflektirajućoj specifikaciji priroda se promatra kao rod koji treba specificirati u različite vrste objekata.” (p. 59).

ZAKLJUČAK

U ovom radu se razmatra sloboda i granice suda ukusa u Kantovoj analizi sudova ukusa prezentovanoj u dijelu *Kritike moći suđenja* nazvanom “Analitika lijepog”. Pri ovoj analizi Kant oslobađa sud ukusa egzistencije stvari, pojma o stvari, kauzaliteta svrha i određenog pravila. S obzirom na tako definisanu slobodu, Kant razlikuje sud o lijepom od sazajnog suda, suda o dobrom i suda o savršenstvu, te empirijskog suda o lijepom. Kant razlikuje slobodnu i pridodatu ljepotu na osnovu njihovog odnosa prema pojmu o stvari. Moć ljudskog uma u osnovi suda ukusa, odgovorna za njegovu slobodu, je uobrazilja. Estetska imaginacija je, smatra Kant, produktivna i samoaktivirajuća, te kao takva slobodnija od imaginacije koja je određena objektivnim saznanjem i njegovim zakonima u *Kritici čistog uma*. Međutim, prilikom obrazloženja moći predstavljanja koje su u osnovi suda ukusa, tvrdi da je riječ o uzajamnom, harmoničnom djelovanju uobrazilje u njenoj slobodi i razuma sa njegovom zakonitošću.

U nastavku rada je pokazano dejstvo racionaliteta suda ukusa s aspekta komunikativne dimenzije ovoga suda. To je ujedno odgovor na pitanje o ulozi i prirodi razuma u sudu ukusa, imajući u vidu da je u prethodnim dijelovima rada obrazloženo Kantovo negiranje ograničenosti suda ukusa nekim određenim saznanjem.

Utvrđeno je da relacija predstave i osjećaja zadovoljstva i nezadovoljstva u sudu ukusa mora biti saopštiva na opšti način, te da je to moguće zahvaljujući savezništvu uobrazilje i razuma. Bez ove opšte saopštivosti stanja duševnosti uživanje bi u sudu ukusa bilo puka priyatnost koja ostaje u privatnom svijetu prosuditelja. Zahvaljujući razumu lijepo je intersubjektivnog i univerzalnog karaktera, podrazumijeva dopadanje odobreno od svih. Upravo zbog odnosa predstave (koja stavlja u pogon uobrazilju) sa razumom moguće je saglašavanje svih prosuditelja u pogledu moći predstavljanja. Ali, kako je prethodno ukazano, sud ukusa ne potrebuje razum kao saznanje određenog predmeta; sud ukusa ne zasniva univerzalno važenje na pojmovima.

U osnovi suda ukusa je zajedničko čulo - *sensus communis* – kao čulo a priori koje omogućava pozicioniranje u zajedničkom subjektivnom kontekstu, fundamentalnijem od objektivnog konteksta u nadležnosti razuma. Razum je u sudu ukusa saveznik uobrazilje, koji omogućava univerzalnu komunikaciju osjećanja. Djelatnost uobrazilje, autonomne i produktivne, u sudu ukusa u potrebi je za razumom u smislu saznanja uopšte, da bi ograničila svoje široko djelovanje u području formi. Predstava u sudu ukusa je usmjerena na saznanje u njegovoj univerzalnoj a ne konkretnoj formi, te se na taj način otvara ka intersubjektivnoj perspektivi i obitava u reflektivnom horizontu zajedničkog smisla prosuditelja. Budući da za Kanta lijepo zahtijeva da mislimo iz pozicije svih onih koji su spremni na kultivaciju mentalnih snaga, u sudu ukusa se imaginacija rukovodi dijeljenim znanjem univerzalnih pojmova u zajednici naučnika.

Reference

- Eisler, R. (2024, 19. jun) *Einbildungskraft*. Historische Texte & Wörterbücher. <https://www.textlog.de/eisler/kant-lexikon/einbildungskraft>
- Gilbert, K. E. & Kun, H. (1969). *Istorija estetike*. Kultura.
- Grić, Danko. (1978). *Estetika III: Smrt estetskog*. Naprijed.
- Kant, I. (1975). *Kritika moći suđenja*. Beogradski izdavačko-grafički zavod.
- Kant, I. (2004). *Kritik der Urteilskraft*. Philipp Reclam Jun Verlag GmbH.
- Makkreel, R. A. (1990). *Imagination and Interpretation in Kant: The Hermeneutical Import of the Critique of Judgement*. The University of Chicago Press.
- Schischkoff, G. (Ed.). (1991). *Philosophisches Wörterbuch*. Alfred Kröner Verlag.
- Windelband, W. (1978). *Povijest filozofije*. Naprijed.

